

11 / 9
2024

11 de setembre
Diada Nacional
de Catalunya

*Barcelona,
bressol de
l'obrerisme*

A càrrec de la historiadora i
geògrafa Teresa Abelló Güell

Barcelona, bressol de l'obrerisme

Teresa Abelló Güell

Universitat de Barcelona

Dilluns 9 de setembre de 2024

Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona

Les efemèrides ens ajuden a recordar i mantenir viva la memòria de temps passats. Per aquest motiu, m'ha semblat adient començar el parlament d'avui fent referència a dos fets de caràcter distint, però ambdós rellevants pel que van significar en la història de les classes treballadores d'aquesta ciutat. D'una banda, fa 150 anys, l'abril del 1874, moria Josep Anselm Clavé, home lligat al societarisme i a la sociabilitat obrera a través de les agrupacions corals que encara porten el seu nom. De l'altra, el 3 de gener del mateix any sortia al carrer el que seria el darrer número del setmanari barceloní *La Federación*, el primer periòdic obrerista de tot l'Estat.

Precisament aquell dia, el general Manuel Pavía va desallotjar els diputats de l'edifici del Congrés quan s'estava procedint a la votació per elegir qui havia de ser nou president de la República en substitució d'Emilio Castelar, el qual acabava de perdre una moció de censura. S'interrompia així un procés de democratització i reformes iniciat el 1868, i per al moviment obrer s'obria una nova etapa de clandestinitat forçada, que va consolidar les divisions internes i va donar pas a la formació de noves organitzacions sindicals i partits obreristes. Una etapa que també es caracteritzaria per l'acció individual, la qual, al marge de les societats obreres, va obrir la porta a la primera onada d'atemptats i bombes anarquistes dels anys vuitanta i noranta. Aquest va ser un fenomen mundial, però Barcelona es va situar en primera línia, tant en l'acció com en la repressió. No en va, va ser aleshores quan se la va conèixer internacionalment com La Rosa de Foc.

Però no és en aquesta etapa en la qual em vull centrar. Els dos elements que he destacat en començar, Clavé i *La Federación*, formen part intrínseca del naixement de l'obrerisme i de l'internacionalisme obrer a l'Estat espanyol, que va tenir Barcelona com a escenari principal. I és sobre aquest tema, l'inici de l'obrerisme i el seu context històric, al qual em referiré a continuació.

Cronològicament, comencem a parlar d'obrerisme a partir dels anys quaranta del segle XIX, quan arrenca la indústria a una escala important i es constituïran les primeres societats obreres. Un període que podem considerar com la primera etapa de l'obrerisme, que es tancarà el 1874 amb la fi de la Primera República.

Definir el marc social del món obrer —és a dir, qui en forma part— és complex. La historiografia de base marxista ho va simplificar parlant de classes socials i englobant els treballadors en l'epígraf de "classe obrera". Però, quan ens acostem a la realitat, el col·lectiu jornalero, menestral i obrer amb consciència de classe en sentit revolucionari sovint conviu en espais, associacions i organitzacions de caràcter molt transversal.

En general, tenim dificultats terminològiques per definir qui integra l'espai obrer, ja que la gran massa social que es contraposa al que anomenem burgesia —entenen com a tal la classe dominant característica de l'època contemporània— aglutina categories diverses. Aquestes van des del proletariat, és a dir, les persones que treballen a la fàbrica, que seran les primeres a assolir una consciència de classe en el sentit més clar de la paraula, a la menestralia, els oficis i professionals variis. Aquesta diversitat porta sovint a utilitzar l'expressió "classes populars" com un recurs còmode per referir-nos a un conjunt de grups socials definits pel treball en lloc de la propietat, cosa que permet fugir de la contraposició burgesia-proletariat, que sovint és massa limitada.

ELS OBRERS I LA HISTÒRIA

L'any 1923, tot just fa cent anys, l'economista i historiador Manuel Reventós i Bordoy va guanyar el premi que, anualment, oferien la Societat Econòmica d'Amics del País i la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona en memòria del científic Dr. Joan Agell. Ho va fer amb l'obra *Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona*

en el segle XIX, que es va publicar dos anys més tard¹. Què tenia de particular aquest llibre? Doncs que era metodològicament innovador. Fins aleshores, malgrat el pes de l'obrerisme des de la segona meitat del segle XIX i l'ascens importantíssim que havia tingut el sindicalisme al llarg de la segona dècada del XX —no oblidem que el 1919 Barcelona s'havia aturat amb la vaga de La Canadenca—, al moviment obrer no se l'havia tractat com a subjecte en els treballs d'història. L'obrerisme i les classes treballadores eren citats pels grans noms del segle XIX —per exemple, Víctor Balaguer, Francesc Pi i Margall o Francesc Pi i Arsuaga—, però no eren considerats mereixedors d'estudis que valoressin el pes específic que havien tingut en els profunds canvis socials que es produïen. Tanmateix, l'obra de Reventós ha estat durant molts anys un punt de referència per a les persones que han estudiat el moviment obrer a tot l'Estat, i historiadors posteriors com Jaume Vicens Vives o Josep Termes, en fer referència als obrers, van recuperar la línia de treball iniciada per ell.

A la dècada dels anys vint, globalment, l'impacte de la crisi social que va seguir a la Primera Guerra Mundial i, sobretot, la Revolució Russa del 1917 i les mobilitzacions del 1919 i 1920 en els grans centres industrials d'Europa, inclosa Barcelona, va tenir també influència en la historiografia, i als treballadors se'ls va començar a donar el seu lloc en el relat de la història. Fins aleshores, les històries més interessants escrites sobre el moviment obrer eren els relats fets per militants, la majoria amb un component autobiogràfic, una anàlisi institucional exclusivament interna i un discurs doctrinari i propagandístic. Amb *l'Assaig* de Reventós ens trobem davant la primera obra sobre el moviment obrer que vol tenir l'enfocament d'un historiador professional, feta amb l'imprescindible suport d'unes fonts documentals.

---

1 REVENTÓS, M., *Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX*, Barcelona: La Revista, 1925 [Reedició: *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX*, pròleg de Pere GABRIEL, Barcelona: Crítica, 1987].

El llibre ens parla de l'aparició de les societats obreres i el moviment cooperatiu; de les lluites dels treballadors per aconseguir el dret d'associació i dels moviments de protesta per la millora de les condicions laborals; de la dissolució dels gremis, de l'inici del moviment associatiu i de les ideologies que el van influenciar; de l'Associació General de Teixidors, de la Federació de les Tres Classes de Vapor... i de la Internacional. En definitiva, malgrat les limitacions metodològiques que avui hi podem observar, és un intent acurat per establir una visió històrica de l'obrerisme barceloní a partir de la contrastació de diverses fonts documentals. Això el porta a valorar el paper i la intervenció concreta dels obrers en els canvis socials i, també, en els esdeveniments polítics del Sexenni, fet que, com he dit, era nou en la historiografia. Per a aquest darrer tema, la participació de l'obrerisme en la dinàmica política, Reventós tenia una única font: l'obra de Miquel González Sugrañes, del Partit Republicà Radical de Pi i Margall, que va ser alcalde de Barcelona l'any 1873, i que va donar suport a la proclamació federalista de l'Estat Català dins la Federació Espanyola, feta per l'aleshores internacionalista Baldomer Lostau aquell any².

En tots els relats de l'època (i els de Reventós i González Sugrañes no són pas una excepció) sobrevola una absència rellevant: el paper que van tenir les dones en la Revolució del 1868, l'esdevenir de la Primera República i les primeres organitzacions de treballadors. Tot i les limitacions, estudis més recents posen en valor la presència femenina lligada a les lluites polítiques i socials. Sabem que van participar activament en les manifestacions contra les quintes —els gravats que les mostren cremant registres civils al balcó de l'Ajuntament de Gràcia el 1870 durant la revolta de les Quintes són

---

2 GONZÁLEZ SUGRAÑES, M., La República en Barcelona. Apuntes para una crónica, Barcelona: Impremta de Henrich y C^a en Comandita, 1896. [Reedició: La República a Barcelona de Miquel González Sugrañes, 1873-1874, edició i estudi introductor de Jordi ROCA VERNET, document i biografies de Ginés PUENTE, Barcelona: Ajuntament, 2023].

un exemple—, i noms com els de Maria Perelló, Isabel Vila o Petronila Pellicer, entre altres, van lligats a les primers lluites pels drets de les treballadores i a les crides envers les dones per associar-se.

L'APARICIÓ DE L'OBRERISME

El moviment obrer, pròpiament dit, va aparèixer a l'escalf de la mecanització i dels nous problemes laborals i socials intrínsecs a la industrialització. Tenim encara un grau de desconeixement important sobre les dinàmiques d'aquelles primeres associacions de treballadors que, amb el temps, evolucionarien cap al que anomenem moviment obrer. A Barcelona, a finals del primer terç del segle XIX ja es van produir les primeres confrontacions entre fabricants i treballadors en el sector del cotó per l'increment de la llargada de les peces de teixit, que es van resoldre momentàniament amb mesures d'arbitratge imposades per les autoritats. Recordem que les persones que teixien cobraven a tant la peça, i l'allargament significava una reducció del salari.

Aleshores, l'obrerisme, incipient i desorganitzat, ja estava imbricat de manera ineluctable amb moviments populars de protesta d'abast més ampli, en els quals van participar conjuntament petita burgesia, menestralia i treballadors. Fins a la Revolució del 1868, va estar políticament lligat al progressisme i al republicanisme federal, al costat del qual va participar en les successives bullangues i als moviments revolucionaris defensant un imprecís projecte de canvi. Aquell moviment obrer embrionari propugnava la llibertat d'associació, el mutualisme i el cooperativisme. A Barcelona, ja consta l'existència d'una Societat de Treballadors el 1839, i l'any següent sabem que es van fundar la primera cooperativa de consum anomenada La Cooperació, integrada per un centenar de famílies obreres, i el primer sindicat obrer de l'Estat espanyol, l'Associació Mútua de la Indústria Cotonera.

Fins al 1868 la vida de les societats obreres va ser accidentada. La llei només permetia associacions d'ajuda mútua i de beneficència, i les societats obreres sobreviuen en la clandestinitat, o més o menys tolerades, segons el moment polític, però sense un estatus legal. Estaven organitzades per oficis i eren una barreja de sindicats i d'associacions d'ajuda mútua, els afiliats dels quals simpatitzaven políticament amb el republicanisme. Aquell embrionari moviment obrer reclamava reiteradament poder crear societats obreres; defensava el mutualisme per poder establir caixes d'ajuda a ancians, malalts i vaguistes, i propugnava el cooperativisme com alternativa a la iniciativa privada.

LES CONDICIONS DE VIDA DE TREBALLADORS I TREBALLADORES

El trànsit del sistema de producció artesanal a l'industrial va introduir canvis essencials en la manera de treballar i en la situació jurídica de les persones treballadores. Al mateix temps, les condicions laborals van fer créixer un progressiu sentiment de conscienciació obrera i d'explotació entre treballadors i treballadores.

No tenim dades gaire precises sobre la població obrera de Barcelona a mitjan segle XIX, però segons les que ens aporta Ildefons Cerdà en l'estudi introductor per a l'elaboració del pla urbanístic³, l'any 1856 representava el 33% dels habitants de la ciutat. Cerdà exclou utòpicament i voluntàriament d'aquest recompte la població menor de dotze anys, dient: “Hemos querido suponer que niños de tan tierna edad no se dedican al trabajo”, cosa que com sabem de manera fefaent no era certa. Quasi la meitat d'aquests infants treballaven en infinitat d'oficis relacionats amb el tèxtil (teixidors, filadors, peons d'estampats, dibuixants de

---

3 CERDÀ, I., Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona en 1856. Madrid, 1867.

jacquard, estampadors, aprestadors, operaris, calceters, blanquejadors, cardadors, muntadors de telers...), i una xifra que voltava el 40% eren dones, ocupades sobretot en el tèxtil i en el servei domèstic.

Les condicions laborals, dures, no diferien en un primer moment de les d'altres països industrialitzats europeus, però aquí la immobilitat legislativa en matèria reformista, que va caracteritzar el segle XIX, va mantenir la situació immutable durant dècades. La Comissió de Reformes Socials constatava, l'any 1884, que 52 anys després de la instal·lació de la primera fàbrica que va utilitzar la màquina de vapor a Barcelona, —la fàbrica Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia.—, el col·lectiu obrer continuava vivint en condicions lamentables i sense la protecció necessària. Durant dècades i dècades, la legislació social va ser inexistent a Espanya. En aquest, com en molts altres aspectes, el tret de sortida d'un programa de reformes el va marcar la Revolució del 1868. Tot s'encaminava cap a la reducció de la jornada laboral, l'augment dels salaris, la millora general de les condicions de treball, la regulació del treball infantil i l'ensenyament obligatori i gratuït. No va ser, però, fins a la Primera República quan es va afrontar la qüestió, amb una reforma legislativa que regulava el treball de les dones i els infants. Tanmateix, la durada ben efímera del règim va aturar indefinidament qualsevol avenç.

El marc en el qual s'efectuaven les demandes de millora era escruixidor. Durant anys, en absència de cap tipus de reglamentació, es treballava una mitjana de dotze hores diàries sense que, en aquest punt, hi hagués diferència entre homes i dones, i fins i tot criatures, amb condicions higièniques deficients i salaris molt minsos. Respecte a la duresa de les condicions de treball, qui seria alcalde de Barcelona, ministre de Treball i conseller de Finances durant la Segona República, Carles Pi i Sunyer, va escriure el següent referint-se a aquest període: “També aquí tingueren lloc crueltats col·lectives i

formes de treball forçat”⁴. Aquest conjunt de circumstàncies va cridar aviat l’atenció de sectors reformistes, representats fonamentalment per metges higienistes com Pere Felip Monlau, Joaquim Salarich o Josep Letamendi, per citar-ne alguns. Sobretot ells no es cansaven de denunciar la situació paupèrrima que patien els obrers a la feina, amb nul·les condicions higièniques i de seguretat, i també la insalubritat de molts habitatges de Barcelona. Com a colofó, les dades recollides per Cerdà en l’estudi abans indicat posen de manifest que les diferències socials eren ben visibles en l’esperança de vida de la població barcelonina. A mitjan segle XIX, aquesta era de 36 anys entre les classes benestants i de 23 per a les més pobres.

En aquest context, la incorporació de les dones a les fàbriques, igual que la dels nens i les nenes, va ser forçada per la precarietat del peculi familiar i explotada per la docilitat i rendibilitat econòmica que se’n derivava. Aquesta realitat, agreujada per una cultura de sotmetiment i resignació ancestrals, va convertir la dona en una doble víctima: es veia explotada a les fàbriques i sovint tractada com un competidor pels seus companys homes i com un esquiroi en moments de mobilització. El treball femení era sovint denunciat per les societats obreres, tant per la duresa de la feina que suportaven com pel fet que el consideraven una competència deslleial en el moment en què es van introduir algunes mesures restrictives. Com he dit, en aquest camp no es van adoptar mesures fins al període republicà, quan es va elaborar la llei reguladora del treball i la instrucció, la qual prohibia treballar a menors de 10 anys, limitava a 5 hores diàries la jornada per als nens menors de 13 anys i les nenes de 14, i establia l’escolarització obligatòria de, si més no, 3 hores al dia dels 9 als 13 anys. Però, com altres mesures reformistes, amb l’ensulsiada de la República van acabar en paper mullat.

---

4 PI i SUNYER, Carles, *L’aptitud econòmica de Catalunya*, 2 vol., Barcelona: Barcino, 1927-1929, vol. II, p. 173.

Paral·lelament al desenvolupament del primer obrerisme, a mitjan segle, diversos grups de filantrops, en general persones de classe mitjana i professionals liberals, oberts als nous corrents intel·lectuals i crítics amb la societat en què vivien, van difondre les idees del que hem acabat anomenant “socialisme utòpic”. Aquest concepte, utilitzat en el seu moment amb un cert desdeny, defineix la fase inicial de l’evolució del pensament socialista, caracteritzada per la crítica a les estructures vigents i la descripció teòrica d’un sistema social harmònic, basat en la igualtat de tots els homes. En definitiva, plantejaven alternatives ideals al model social existent al marge de l’incipient sindicalisme obrerista. En general, van aconseguir connectar poc amb els treballadors i no van concretar cap projecte de reestructuració social viable.

El moviment obrer més combatiu menyspreava la utopia, però les idees de fraternitat i idealitat van fer-s’hi un forat. A Barcelona, qui va deixar més empremta va ser Étienne Cabet, l’autor del *Viatge a Icària*⁵, amb el seu discurs d’un comunisme integral i pacifista. Alguns habitants de Barcelona fins i tot el van acompanyar en la utòpica aventura americana de creació de comunes igualitàries, i aquí va aglutinar un nucli de persones, algunes amb noms destacables. Per exemple, Narcís Monturiol, que des de les pàgines del periòdic *La Fraternidad* es mostrava identificat amb les idees cabetianes; Ildefons Cerdà, que ho va fer palès en anomenar Icària a la part del pla de l’eixample del Poblenou, o Josep Anselm Clavé, amb el seu projecte coral vinculat al món obrer.

SOCIABILITAT, LLEURE I FORMACIÓ

Des del primer moment, l’obrerisme va estar obsessionat amb la formació, la sociabilitat i l’educació. Adaptant-se a

---

5 CABET, E., *Voyage en Icarie*, Bureau Populaire, París, 1848.

la realitat del moment, el moviment obrer va anar creant a poc a poc uns espais de relació que sovint barrejaven formació i lleure. Rarament podem separar la sociabilitat que es generava al voltant de l'organització sindical de la que ho feia al voltant de l'aprenentatge o l'esbarjo. I aquest últim aspecte era important, perquè sempre hi va haver l'obsessió per crear espais d'oci que apartessin l'obrer de la taverna. En aquest marc, mereixen una menció especial les associacions corals que va crear Anselm Clavé a partir del 1850 i l'interessant moviment ateneïsta, específicament obrer, que va sorgir. Ambdues constitueixen les manifestacions més importants de la primera sociabilitat obrera.

Les corals de Clavé van aconseguir aplegar un nombre important de persones seguidores. Quin n'era l'objectiu? Amb paraules del mateix Clavé, “moralitzar i instruir la classe obrera”. Amb els anys, el contingut de les cançons de Clavé, considerat de vegades poc representatiu de l'obrerisme urbà, i la seva pròpia evolució política es van discutir, però cal situar-lo en el context. Clavé, com he dit, era cabetà i la “moral” de què parla és laica, i oferir una alternativa d'esbarjo constructiu a la taverna va ser durant dècades l'obsessió de totes les organitzacions obreres. Per tant, cal veure l'inici de la tasca de Clavé en la perspectiva d'ajudar a dignificar el lleure de les classes populars, d'acord amb els propis plantejaments, pròxims al socialisme icarià.

Clavé va començar el seu projecte social amb orquestres que actuaven en cafès i festes populars, i el 1850 va fundar la primera societat coral anomenada, igual que el periòdic abans citat, *La Fraternidad*, i que també tenia una dimensió de societat d'ajuda mútua. A partir del 1857, la societat va passar a dir-se *Euterpe*, pel lloc on es feien els concerts. Fins al 1876, els espais principals van ser els jardins que hi havia a esquerra i dreta de la part central del passeig de Gràcia, primer els de la Nimfa, anomenats de l'*Euterpe* —segons explica Dolores Monserdà a la novel·la *La Fabricanta*,

per l'estàtua de la deessa que hi havia⁶ —, i després els dels Camps Elisis, fins que van desaparèixer amb la urbanització de l'espai. L'èxit de les corals va ser important i la seva expansió va anar en ascens. L'any 1867, més de 40.000 obrers integraven 106 societats. Durant el Sexenni, Clavé va participar activament en els avatars polítics evolucionant cap a posicions més possibilistes fins a la seva mort el 1874, però l'activitat de les corals el va sobreviure.

L'altre gran espai de relació van ser els ateneus populars, nascuts en el context del moviment general ateneista, però adreçats específicament a la classe obrera. Van copiar el model liberal, però li van donar un tarannà més social utilitzant com a eina l'educació. L'ateneu es va convertir en una institució popular de barri, on s'aplegaven els treballadors. El primer d'aquest tipus el van fundar el 1861, a Barcelona, simpatitzants del Partit Progressista amb el nom d'Ateneu Català de la Classe Obrera, i al seu entorn es movien una sèrie de societats obreres. A partir del 1868, aquest ateneu va passar a mans dels internacionalistes i, fins al 1874, any en què es va clausurar, el va dirigir Rafael Farga Pellicer, un personatge clau en aquesta primera etapa de l'obrerisme barceloní, ja que va ser director del periòdic *La Federación* i, com veurem, un home pròxim al republicanisme federal i, també, al cercle més íntim de Bakunin. L'ateneu estava situat al carrer de Mercaders, i habitualment joves il·lustrats simpatitzants de l'obrerisme o sensibles amb ell hi impartien classes. Com he dit, es va clausurar el 1874, però va ser l'embrió d'institucions similars emblemàtiques que es crearien durant els anys següents i que tindrien una durada molt més llarga. Per exemple, l'Ateneu Obrer de Barcelona (1881), l'Ateneu Obrer de Sant Andreu (1885), l'Ateneu Obrer de Gràcia (1897), Ateneu Obrer Racionalista del carrer de Vallespir (1909) o el més emblemàtic, l'Ateneu Enciclopèdic Popular (1903), i d'altres posteriors.

---

6 MONSERDÀ, D., [La Fabricanta, novel·la de costums barcelonines \(1860-1875\)](#), Barcelona: Llibreria de Francesc Puig, 1904.

L'OBRRERISME DURANT EL SEXENNI

El pas decisiu en la trajectòria de l'obrerisme es va produir amb la Revolució democràtica de Setembre del 1868. Va ser un intent de la burgesia per reformar l'Estat, impregnat d'un fort caràcter antiborbònic i republicà, que va facilitar el desenvolupament polític de les classes populars i, per descomptat, de les societats obreres, que en aquell context van tenir plena llibertat d'actuació. Aquest fet va coincidir amb la difusió a l'Estat espanyol de les doctrines de la Primera Internacional, fundada a Londres quatre anys abans.

En el nou marc, associacionisme, republicanisme, federalisme i internacionalisme són conceptes que es van desenvolupar lligats a l'obrerisme amb un fort grau d'interrelació entre ells. Per als federals, històricament arrelats entre les classes mitjanes i populars, era vital mantenir la col·laboració amb les organitzacions obreres i, per aquest motiu, van lluitar des del primer moment per evitar l'apoliticisme obrer, tant el d'arrel sindicalista com el de base anarquista. Per això, van maldar per tirar endavant reivindicacions tradicionals en altres moviments populars, com la proclamació dels drets d'associació i reunió i l'abolició dels consums, però ara també el sufragi universal, entès com a masculí.

En general, el moviment obrer es mostrava partidari de la política democràtica i, en aquella conjuntura, va optar per col·laborar amb els republicans federals, tal com demostra l'activa participació política d'alguns líders obreristes. Com a resultat, en les eleccions municipals del mes de desembre van aconseguir la majoria de places de regidor a l'Ajuntament de Barcelona —igual que en altres ciutats amb destacada presència obrera— i van tornar a vèncer en les eleccions a les Corts de gener del 1869, cosa que no va passar a la resta de l'Estat, on van guanyar les coalicions monàrquiques.

A la tardor del 1869, la vida política es va veure trastornada per les insurreccions republicano-federals amb una participa-

ció massiva dels obrers i les obreres. A Barcelona es va crear una junta revolucionària dirigida per Baldomer Lostau —figura clau del republicanisme català, adherit a la Internacional, que més tard impulsaria un sindicalisme reformista— i Josep Anselm Clavé. Però els fracassos d'aquests aixecaments i els aldarulls en protesta pel restabliment de les lleves forçoses per l'exèrcit l'abril del 1870 —relacionat amb les necessitats militars que va generar el llavors recent obert conflicte cubà— van contribuir a l'acostament de l'obrerisme als postulats apoliticistes, que ja s'havien començat a difondre des de finals del 1868.

Fent referència estrictament a l'obrerisme, el Sexenni es caracteritza pel ressorgiment d'un moviment obrer molt més conscient i organitzat que el d'etapes anteriors. A Barcelona, els renascuts sindicats van crear, el mateix octubre del 1868, una Direcció Central de les Societats Obreres de Barcelona, que al febrer de l'any següent es va transformar en el Centre Federal de les Societats Obreres de Barcelona, dirigit per l'internacionalista Rafael Farga Pellicer, i que es va adherir a la Internacional. En paral·lel, els treballadors del tèxtil van crear el sindicat reformista Les Tres Classes de Vapor, que els anys següents va sostenir un considerable nombre de vagues atenent les necessitats de vaguistes i les seves famílies.

L'APARICIÓ DE L'ANARQUISME

El fet més rellevant en la dinàmica del moviment obrer va ser l'aparició de l'anarquisme, la història del qual va íntimament lligada a la de l'obrerisme industrial i amb Barcelona com a escenari privilegiat. Com ja he dit, es va començar a propagar a partir de la Revolució del 1868, que va posar fi al regnat d'Isabel II. El nou règim polític va crear un clima favorable a les llibertats polítiques i sindicals, la qual cosa va afavorir el desenvolupament d'unes societats obreres que fins aleshores s'havien vist molt limitades. La irrupció de l'anarquisme es va produir en aquest moment i ho va fer a través

de la relació que l'Associació Internacional de Treballadors (l'AIT) va establir amb les societats obreres ja existents.

L'AIT, coneguda també com la Primera Internacional, fundada a Londres quatre anys abans, tenia la pretensió d'agrupar el col·lectiu obrer d'arreu del món sota l'ideari comú del socialisme i donar unes orientacions tàctiques i teòriques vàlides per a tothom. De fet, amb ella es van difondre el socialisme marxista i l'anarquisme bakuninista. La seva fundació havia impulsat un canvi qualitatiu en el moviment obrer europeu, en proposar organitzacions obreres pròpies, al marge dels partits progressistes, demòcrates i republicans, i en donar una dimensió internacional a les reivindicacions socials.

Quan es va saber de la revolta política a Espanya, la direcció de l'AIT instal·lada a Ginebra va dirigir un missatge als treballadors espanyols, inspirat pel mateix Bakunin. D'aquí va sorgir el viatge a Espanya de l'internacionalista, antic republicà garibaldí i aleshores deixeble i amic de Bakunin, Giuseppe Fanelli. Fanelli va arribar a Barcelona a finals d'octubre, i amb un grup de republicans va iniciar un viatge de propaganda que el va portar fins a Madrid. De tornada a Barcelona, es va reunir amb diversos treballadors a casa del pintor Josep Lluís Pellicer i allí van constituir la secció espanyola de la Internacional, coneguda com Federació Regional Espanyola de l'AIT. Ara bé, els contactes que Fanelli va deixar establerts eren amb el sector bakuninista de l'organització, i directament amb Bakunin a través de Farga Pellicer.

Els obrers de Barcelona ja sabien de la Internacional abans de l'arribada de Fanelli i ja hi havien mantingut algun contacte. Però, a partir de la seva estada a Barcelona, es van convertir en el primer receptor de l'anarquisme, amb la peculiaritat que mai va trencar del tot amb el republicanisme ni amb la pràctica reformista.

Els mateixos neòfits bakuninistes barcelonins, que es van convertir en els primers dirigents de la nova organització —

com Rafael Farga Pellicer, ja citat—, eren membres destacats del Partit Federal, i no se'n van començar a apartar de manera significativa fins a l'octubre del 1969, després del desencís que per a molts va comportar el fracàs de l'aixecament republicà-federal que es va produir els mesos de setembre i octubre d'aquell any, en el qual, com ja he dit, van participar les masses obreres barcelonines. A partir d'aquí, els dirigents dels sindicats barcelonins van començar a malfiar-se de la via política per millorar la seva situació social i l'ambient va ser més receptiu a la difusió dels postulats apolítics.

Destaquen com a introductors de l'anarquisme el ja esmentat Rafael Farga Pellicer, tipògraf, i el metge Gaspar Sentiñón. Ambdós coneixien personalment Bakunin i hi mantenien una relació epistolar, i la seva influència va ser decisiva per distanciar-los del republicanisme. L'agost del 1869, Farga Pellicer havia fundat el setmanari *La Federación*, al qual he fet referència a l'inici d'aquesta intervenció, com a periòdic portaveu del Centre Federal de les Societats Obrers. Va divulgar escrits de Bakunin i hi van col·laborar dirigents sindicals i cooperativistes de sensibilitat diversa: la llista de col·laboradors els inclou pràcticament a tots. Va ser el periòdic internacionalista més influent de l'època, i hi sobresortia la idea que la Internacional havia de ser independent de qualsevol formació política.

Històricament, les societats obreres havien assimilat, sense gaires ruptures, la militància republicana i les primeres idees socialistes, cosa que va donar com a resultat una amalgama complexa, d'arrel igualitarista i federal, que explica la peculiar adhesió a l'anarquisme d'un obrerisme específicament industrial. Com he dit, l'anarquisme es va introduir amb el guiatge dels bakuninistes, però també hi van influir altres pensadors, sobretot Pierre-Joseph Proudhon, que s'havia donat a conèixer gràcies a la traducció de les seves obres feta pel destacat dirigent republicà Francesc Pi i Margall, que hi va afegir pensament propi. Els primers anarquistes no s'estaven de reconèixer que havien arribat a l'anarquisme després d'haver

passat pel federalisme de Pi i Margall. Aquests orígens s'han de tenir en compte per explicar la influència de l'anarquisme entre l'obrerisme, tant al segle XIX com al llarg del primer terç del XX. L'anarquisme, que conjuminava somnis idealistes i elements racionalistes, trobava un espai natural d'acció en una societat políticament poc desenvolupada i amb nuclis d'incipient creixement industrial. A aquest fet, s'ha d'afegir un factor que va assenyalar amb insistència Josep Termes: la conjuminació entre antiestatisme, com a reflex de l'oposició genèrica a l'Estat, i federalisme, com a reacció a un Estat centralista.

LA FEDERACIÓ REGIONAL ESPANYOLA (FRE)

El juny del 1870, el Centre Federal de Societats Obreres de Barcelona va reunir el primer congrés obrer de l'Estat, en el qual van participar representants de les principals tendències obreristes: bakuninistes, cooperativistes, mutualistes i sindicalistes, partidaris tant del republicanisme com de l'apoliticisme. S'hi va constituir la secció espanyola de la Internacional, la FRE, i va determinar la introducció de l'anarquisme als sindicats. Hi van assistir uns noranta representants de societats obreres d'arreu de l'Estat, més de la meitat de Barcelona, i de tendència diversa. Els bakuninistes eren minoria, però controlaven espais d'opinió importants com els periòdics *La Federación* de Barcelona, ja citat, o *El Obrero* de Palma de Mallorca, per posar un exemple. Aquests, van establir un pacte amb els sindicalistes, que va ser clau per desplaçar altres corrents i reforçar la influència anarquista en el si de les societats obreres. Es va acceptar el sindicalisme, que va impulsar l'organització de sindicats d'ofici estructurats en sentit federal i, pel que fa al tema polític, els anarquistes, en lloc del refús total a l'acció política, van admetre l'apoliticisme de les societats obreres com a tals. Aquesta fórmula de pacte es mantindria en el futur i amb ella es rebutjava la subordinació dels sindicats a qualsevol partit polític, al mateix temps que es tolerava l'activitat política individual. Si observem trajectòries futures, va ser una de les claus de l'èxit de l'anarcosindicalisme.

Amb l'assimilació del bakuninisme, el moviment obrer català va experimentar una brusca transformació i va iniciar la ruta que en gran part va seguir fins a la Guerra Civil. La FRE va créixer ràpidament i els anarquistes van consolidar el seu predomini en la direcció de l'organització. Dues terceres parts de les forces internacionalistes es trobaven a Catalunya, majoritàriament a Barcelona, i la resta es distribuïen entre Andalusia i el sud del País Valencià, al voltant d'Alcoi, una ciutat amb una creixent activitat industrial. Ben aviat, la Federació Local d'aquesta localitat es va convertir en la segona en importància de l'Estat, només darrere de la de Barcelona, fins al punt de facilitar que, el 1873, l'òrgan dirigent de la FRE abandonés Barcelona i s'instal·lés en aquell municipi.

Aquells anys eren de gran excitació social i la FRE es va veure alterada per causes internes i externes que la van debilitar. Cal tenir en compte que el 1871, després del fracàs de la Comuna de París i en el context internacional del moment, van arribar a Barcelona nombrosos refugiats francesos i la FRE va patir les conseqüències de la repressió generalitzada que es va desencadenar. D'altra banda, l'Associació Internacional de Treballadors s'havia trencat per les dissensions entre marxistes i bakuninistes, cosa que també va afectar l'organització a l'Estat espanyol liderada per aquests últims. En un àmbit més intern, els canvis polítics que van portar a la proclamació de la República el 1873 també van afectar l'organització, que va participar intensament en la breu experiència republicana propiciant la primera insurrecció anarquista. Els internacionalistes més moderats, forts a Catalunya, van donar suport al nou règim, però els més radicals van mostrar una actitud combativa, situació que, salvant les distàncies, es va repetir el 1931.

L'any 1873, la direcció de la FRE s'havia traslladat a Alcoi i estava en mans del sector més insurreccionalista. Aquest, coincidint amb un aixecament federal de signe cantonalista, va transformar una vaga que havia esclatat al municipi en una insurrecció obrera que, en certa manera, volia imitar la Comu-

na de París. El fracàs d'aquella revolta va abocar tota la FRE i els sindicats que en formaven part a la clandestinitat durant anys i va facilitar que el sector marxista posés de manifest la incapacitat i els errors tàctics de l'anarquisme en la direcció del moviment obrer.

La clandestinitat, i també el radicalisme que s'havia imposat durant els últims anys, van fer que l'anarquisme anés perdent terreny entre les societats obreres. L'individualisme, l'insurreccionalisme i la pràctica d'accions violentes van comportar duríssims períodes de repressió. Com he dit en començar, això no era exclusiu de Barcelona ni de Catalunya, sinó que estava en consonància amb el que passava a altres llocs d'Europa i Amèrica, però va ser devastador per a un obrerisme que havia iniciat la via organitzativa i que no va poder recuperar-la, amb dificultats, fins a la dècada dels vuitanta.

Per acabar, voldria fer referència a dues coses. Per un costat, vull ressaltar que ja en aquest període el moviment federal, intrínsecament lligat a l'obrerisme, es presenta com una de les primeres manifestacions del catalanisme, i va ser assumit per la primera generació d'anarquistes. En aquest sentit, sobretot a partir de la dècada dels anys vuitanta, destacats dirigents van treballar per donar forma a un catalanisme popular des de periòdics com *La Tramontana*, o col·laborant en publicacions que defensaven un catalanisme progressista; i, no podem oblidar que va ser un poeta procedent de les files de l'anarquisme, Emili Guanyavents, qui el 1899 va fer la nova lletra d'*Els Segadors*, convertit en l'himne de Catalunya. Per l'altre, cal destacar la resiliència històrica de les organitzacions obreres per fer front als avatars polítics, i la capacitat, amb una actitud activa, d'articular successives organitzacions, que des de la Restauració al segle XIX fins a l'època actual, passant per les dues dictadures, han mantingut viva l'acció i la història del moviment obrer.

Moltes gràcies.

Edició: Ajuntament de Barcelona
Disseny gràfic: ConCoco Comunicació SL
© del text: Teresa Abelló Güell
© de l'edició: Ajuntament de Barcelona
Correcció: Linguaserve Internacionalización de Servicios,
SA Dipòsit legal: DL B 15246-2024

Ajuntament
de Barcelona